

Колектив та його роль у виправленні засуджених до позбавлення волі

Працівник установ виконання покарань у своїй діяльності мають справу не тільки з кожним засудженим окремо, але й з різними групами та колективами. Це може бути бригада, загін, навчальна група або група засуджених, згуртована кримінальним "авторитетом". З випадкової сукупності засуджених начальник загону повинен сформувати колектив, який допоможе йому в справі виправлення та перевиховання засуджених. У зв'язку з цим працівникові установ виконання покарань необхідно знати основні соціально-психологічні закономірності функціонування груп і колективів, групову, колективну психологію.

Група — це об'єднання людей у спільноти для спільної діяльності в процесі виробництва та відтворення матеріальних і духовних благ.

Суспільство складається з безлічі реальних груп, які розрізняються не тільки за роллю та місцем у суспільному житті, а й за величиною. Так виділяють: великі суспільні групи (макрогрупи), малі соціальні групи (мікрогрупи). До макрогруп відносяться нації, прошарки, професійні об'єднання та інші більші спільності. Подібні умови життя людей, що входять у ці групи, породжують подібні соціально-психологічні явища. Завдання керування соціальними процесами, керівництва масами, завдання пропаганди (яка, як відомо, є одним з основних засобів управління) вимагають знання та врахування цих явищ.

Між малими і великими існують вторинні групи, у яких люди, представники різних великих груп, об'єднані єдиним виробничим циклом, єдиним завданням (завод, установа, навчальний заклад тощо).

До мікрогруп можна віднести шкільний клас, студентський курс, а також бригаду, загін засуджених. Іноді їх називають первинними групами. У них здійснюється постійне міжособистісне спілкування, контакт, взаємодія, що породжує різноманітні соціально-психологічні (внутрішньо-групові) явища, які

накладають відбиток на життя та діяльність людей. Тому малі групи — предмет дослідження психологічної науки. Без врахування цих явищ керівництво колективами ускладнюється.

Мікрогрупи — це співтовариства людей, які об'єднані спільною діяльністю або простором, часом та реальними безпосередніми взаєминами між людьми, які розрізняються між собою за своїм суспільним призначенням та функціями (навчальні, трудові, ігрові і т. ін.), офіційною організацією та внутрішньою психологічною структурою (організовані та неорганізовані, із внутрішньою структурою, яка сформувалася чіткою, і аморфні).

Особливу виховну роль серед мікрогруп відіграють референтні групи, такі, з думкою яких людина рахується, норми та вимоги яких вона засвоює і виконує. Одна й сама особа може входити в одну або кілька таких груп.

Не всяка група є колективом. Колектив — це вища форма організованої групи, яка має певну організаційну структуру об'єднання людей. Таке об'єднання створене для досягнення спільних цілей. До основних ознак колективу відносяться: свідоме об'єднання людей на основі цілей і завдань; відносна стійкість, тривалість існування; певна організація, що припускає наявність органів управління, дисципліни та відповідальності; єдність основних інтересів всіх членів даного об'єднання; наявність особливого типу відносин — відповідальної взаємозалежності та товариського співробітництва.

Найважливішою ознакою колективу є наявність мети. При відсутності таких цілей будь-який, навіть високий ступінь організації групи сам по собі не перетворює її в колектив. Злочинна група нерідко має чітку організаційну та психологічну структуру.

Колектив засуджених складається з позбавлених волі й ізольованих від суспільства правопорушників. Перебування засуджених у колективі примусове,

вони не можуть самовільно залишати кримінальну установу, переходити з одного підрозділу в інший. Вся діяльність людей, які перебувають в умовах позбавлення волі в колективі засуджених, детально регламентується нормами установи виконання покарань.

Колективу засуджених властива і така ознака, як чітка організація їх спільної трудової діяльності, навчання, режиму. Для досягнення поставлених цілей і управління діяльністю колектив засуджених має необхідні органи в особі ради колективу та самодіяльних організацій, наділених відповідними повноваженнями та відповідальністю.

Колектив засуджених є колективом закритого типу; він обмежений у зв'язках з іншими колективами, громадськими та державними організаціями, у відносинах з ними він не може (не наділений повноваженнями) виступати від свого імені а діє тільки через адміністрацію установи виконання покарань.

Нарешті, колектив засуджених характеризується не тільки великою різноманітністю людей (національним, віковим, професійним тощо), а й різним ступенем їхньої аморальності та педагогічної занедбаності, своєрідністю відносин, групових традицій, звичок та настроїв.

Особливості колективу засуджених відображаються в його духовному житті та психології. В самому складі засуджених закладеш передумови для виникнення негативних соціально-психологічних явищ. Однак колектив засуджених при вмілому керівництві ним може відігравати важливу роль у виправленні та перевихованні людей, які скоїли протиправні дії.

Більшого успіху в діяльності домагаються ті керівники (колоній, відділів тощо), які не тільки розуміють важливе значення колективу у виправленні та перевихованні засуджених, а й чітко розбираються в його духовному житті, причинах та особливостях соціально-психологічних процесів та явищ у ньому.

Психологія колективу — одна з сторін його духовного життя, у якій специфічно (у формі сукупних думок, співпереживань, групових і колективних відносин, звичок, традицій тощо) відображаються загальні та приватні умови життєдіяльності цієї спільності (особливості контингенту, розв'язуваних завдань, розміщення, рівень і стиль керівництва і т. ін.). В силу цього психологія конкретної групи, колективу не є точною копією суспільної психології.

У якому співвідношенні перебуває психологія груп, колективів і психологія особистості? Первинне відображення навколишніх умов здійснюється індивідами (зрозуміло, що їхній внутрішній світ вже сформувався під впливом сукупності загальних та особистісних факторів). Потім результати цього відображення об'єднуються й виникають своєрідні групові соціально-психологічні явища, не тотожні сумі індивідуально-психологічних явищ. Відомо, що в природі при об'єднанні різних предметів виникають нові, яким притаманні нові властивості (наприклад, при сплаві олова та міді виникає твердість, не властива ні тому, ні іншому металу зокрема). Подібно цьому в контактному спілкуванні індивідів виникають нові специфічні соціально-психологічні явища, не властиві кожному з них окремо.

У спільній діяльності люди неминуче взаємодіють та спілкуються. Контактне спілкування — невід'ємний елемент життєдіяльності будь-якого первинного колективу," воно виступає в якості однієї з духовних потреб людини, що спонукує її до суспільної, пізнавальної та іншої активності. В спілкуванні відбувається взаємодія особистості з безпосереднім соціальним середовищем, виникають прямий обмін думками, поглядами, ідеями, симпатіями та антипатіями, а також інші соціально-психологічні явища.

У колективі засуджених внаслідок деформації моральних оцінок нерідко існують протиріччя між офіційними та неофіційними формами спілкування що

виражається в помилковому товаристві, круговій поруці, заборонених контактах і т. ін.

Міжособистісні та між-групові відносини також мають специфічні особливості, які проявляються у ворожості, різного роду прихованих і відкритих конфліктах, а іноді й у ворожнечі між групами. Породжується це багатьма обставинами, головним чином психологічними: прагненням окремих засуджених до лідерства, егоїзмом, безпринципністю та іншими негативними якостями особистості, превалюванням емоційності у відносинах, великою залежністю їх від кримінальних традицій.

З огляду на це досвідчені вихователі особливу увагу приділяють стабілізації складу загонів, доцільному розміщенню засуджених у житловій зоні тощо. У колоніях особливого режиму, щоб уникнути групівщини та гострих конфліктів між групами, доцільно розподіляти засуджених по камерах з урахуванням характеру міжособистісних відносин.

Формування колективу засуджених припускає нівелювання їхніх відносин (міжособистісних, міжгрупових). Особлива увага при цьому приділяється виявленню впливових осіб, навколо яких групуються засуджені. Нерідко ці особи очолюють у колективі різні антигромадські групи та злочинні угруповання.

В індивідуальному спілкуванні спостерігаються в середовищі засуджених дві протилежні тенденції: прагнення до співробітництва та прагнення до роз'єднання.

Співробітництво проявляється у всіляких формах — від внутрішньої погодженості до стихійних колективних дій.

Важливими способами психологічного впливу групи, (колективу) на особистість вважаються психічне зараження, навіювання, наслідування, конформізм, змагальність (суперництво).

Психічне зараження визначається сприйнятливістю індивідів до певних емоційних станів інших індивідів й особливо груп. Його ефект залежить від сили емоційного заряду, одержуваного особистістю ззовні, від ступеня контакту між людьми, а також від величини аудиторії й ступеня збудженості особистості або групи.

Яскравими прикладами прояву механізму психічного зараження у взаємодії між людьми можуть служити спортивний азарт уболівальників на стадіоні, релігійний екстаз при відправленні релігійних обрядів, масовий психоз націоналізму тощо.

Механізм психічного зараження нерідко використовують ватажки злочинних угруповань при організації масових безпорядків, масової відмови засуджених від роботи, розпалюючи ненависть у засуджених до членів активу, адміністрації. Знання механізму психічного зараження необхідно й у виховній роботі з метою створення атмосфери групового ентузіазму при вирішенні виробничих завдань, посилення групової, колективної згуртованості.

Навіювання — один зі способів групової інтеграції, за допомогою якого також досягається об'єднання групи в одне ціле за допомогою навіювання та підтримання потрібного психічного стану, який забезпечує успіх групової діяльності.

Однак навіювання якісно відрізняється від психічного зараження такими ознаками:

— якщо зараження являє собою спосіб співпереживання людьми загального психічного стану, то навіювання — це одностороннє зараження, при якому особа, що вселяє, заражаючи інших і частково себе, залишається на належному рівні самоконтролю;

— якщо психічне зараження нерідко стихійно тонізує психічний стан групи або маси людей, то навіювання — це свідомий активний вплив на особистість або групу;

— якщо психічне зараження носить не персоніфікований характер, тобто не розраховано на конкретну особистість, то навіювання — завжди персоніфікований вплив;

— якщо психічне зараження має переважно невербальний характер (зараження поза мовним впливом — мімікою, жестами, музикою, діями і т. ін.); то навіювання, за винятком випадків гіпнозу, носить вербальний (мовний) характер.

Ефективність навіюваного впливу залежить: від вразливості особистості, що піддається впливу; ступеня розвитку в ній самостійності та критичності мислення; наявності або відсутності твердих життєвих принципів і переконань; авторитетності особистості; обстановки, у якій проводиться навіювання.

Навіювання є важливим чинником колективного й групового життя засуджених та проявляється у всіх сферах взаємин. Воно може застосовуватися для активізації життя колективу засуджених, виробничої та учбової діяльності, у виховній роботі як фактор групової психотерапії.

Однак нерідко навіювання використовується й кримінальними "авторитетами" з метою підпорядкування засуджених своєму впливу, створенню фронту протидії виховним впливам.

Наслідування — одна з найбільш масових форм соціально-психологічного спілкування, яка спрямована на відтворення індивідом певних рис і зразків поведінки, дій, вчинків, манер. Воно супроводжується зазвичай певним психічним станом, раціональною діяльністю й може виступати у формі свідомого й несвідомого копіювання зразка поведінки або ж творчого відтворення того або іншого прикладу.

Наслідування не можна розглядати як самодостатній фактор. Сам по собі механізм його впливу на особистість нейтральний і залежить від ідеалів — зразків для наслідування, сформованих суспільством, класом відповідно своїх економічних, ідейних та соціальних потреб.

Наслідування за своїм змістом багато в чому залежить від мікроумов. В установах виконання покарань є багато прикладів, коли у середині тієї або іншої групи, колективу засуджених перебуває "місцевий" ідеал, що не відповідає суспільному ідеалу. Завдання вихователя виконавчих установ у цьому випадку — вчасно розглянути зразок, який прагнуть наслідувати засуджені, зрозуміти причини наслідування, характер та ступінь впливу та вжити певних, часом рішучих заходів.

Конформізм. Формування колективу засуджених пов'язане з вихованням колективізму, з подоланням, як правило, егоїстичних устремлінь, "доцільного" й "справжнього" конформізму (згладжування розбіжностей). "Доцільний" конформізм — зовнішня згода з колективом при внутрішніх запереченнях його вимог — і негативізм виникають частіше там, де з думкою окремої людини, не рахується, де вихователь прагне нав'язати людям думки, що колектив завжди правий, а особистість неправа. "Доцільний" конформізм і відкритий негативізм у багатьох випадках є реакцією особистості на авторитарну, а отже, антипедагогічну позицію колективу і вихователя.

"Справжній" конформізм — безконфліктна зовнішня та внутрішня згода з колективом — результат дії механізму психологічної заразливості засудженого.

Психічні стани, пережиті засудженим, напруженість соціальних контактів, кримінальні традиції істотно підвищують конформність особистості, загострюють негативізм, у зв'язку з чим у місцях позбавлення волі спілкування часом набирає диких і виродливих форми.

Змагальність і суперництво досить дієві як стимулятори активності особистості. Уже самий суспільний контакт викликає змагання й своєрідне підвищення життєвої енергії (animal spirits), що збільшує індивідуальну продуктивність окремих осіб.

В установах виконання покарань нерідкі ще випадки, коли психологічне Змагання засуджених між собою виникає не на здорових Основах і протікає в морально неприйнятних формах (підпорядкування собі силою, хуліганські витівки, азартні ігри, вживання спиртних напоїв тощо). Знання й врахування соціально-психологічної закономірності суперництва зобов'язує вихователя бачити, розпізнавати критерії суперечок між засудженими, контролювати, направляти цей процес.

Необхідно створювати в колективі засуджених передумови для здійснення змагальності на здорових основах (активізація діяльності самодіяльних організацій, залучення всіх засуджених у колективну роботу, пропаганда прикладів поведінки окремих засуджених як зразків і т. ін.), спрямовувати змагальні сили суперництва в сферу виробничої діяльності, професійно-технічного й загальноосвітнього навчання.

Істотним елементом психології колективу засуджених, що впливає на взаємини людей, є групова сумісність. Це явище групової психології враховувалося при комплектуванні різних команд, екіпажів, ланок, бригад тощо. Групова несумісність може бути фізіологічною (наприклад, об'єднання в робочу пару для пиляння лісу дворучною пилкою фізично сильного й слабкого засудженого) чи психологічною (наприклад, розходження в інтересах і захопленнях у засуджених даної групи, особливостях звичок і рисах характеру). Якщо один із засуджених любить співати, а інший його захоплення не розділяє, то це може призвести до серйозного розладу в камері, ланці, виробничій бригаді.

В умовах установ виконання покарань, коли люди з різними характерами, звичками, установками, захопленнями примусово знаходяться в закритому колективі; створюється ґрунт для виникнення взаємного невдоволення, ворожості, які можуть швидко перерости у ворожнечу навіть між колишніми друзями. Тому нерідко можна зустрітися із проханнями засуджених: забрати із бригади, загону, або перевести в інший колектив, клас, зміну. До цих прохань треба ставитися уважно, тому що тут нерідко відображається фактор психологічної несумісності. Цей фактор може бути однією із причин бійок, так званих "безмотивних" тяжких тілесних ушкоджень, а іноді вбивств.

Позбавлення волі руйнує сформовану раніше систему відносин людини з іншими людьми, у її спілкуванні виникає "вакуум". Страждаючи від змушеної самотності, засуджений з перших днів перебування в колонії починає підшукувати собі друга, товариша, однодумця, Керуючись спільними інтересами, або загальними цілями спільної діяльності (робота на виробництві, навчання в школі), або однаковим відношенням до покарання, вимог режиму, виховного впливу, або ж почуттям симпатії, особистої прихильності. Друг може вибиратися також за національною ознакою, професійними інтересами, подібністю долі, віковою ознакою тощо. Спочатку, як правило, засуджений орієнтується на одну людину, але тому що вона уже пов'язана з іншим засудженими, утворюється мала група.

Малі групи, таким чином, виникають самотійно, незалежно від адміністрації, стихійно. Практично в будь-якому колективі засуджених, На будь-якій стадії Його розвитку є малі групи. У виправленні й перевихованні засуджених вони відіграють особливу роль: у них створюється той "мікроклімат", який відіграє нерідко вирішальний вплив на поведінку Засуджених; тут з усією силою діють механізми наслідування, суперництва й самоствердження. У малій групі вихователів доводиться мати справу із груповою переконаністю, груповими інтересами, повсякденними звичками, установками, традиціями. Між

вихователем і засудженим, як і між колективом та засудженим, завжди стоїть мала група.

У колективі засуджених можна розрізнити три типи груп: з позитивною, негативною й невизначеною спрямованістю.

Групи з позитивною спрямованістю в залежності від змісту відносин можуть об'єднувати: засуджених, які пов'язані духовними інтересами, спільністю позитивних, поглядів й особистих симпатій; засуджених, об'єднаних такими рисами, як працьовитість й ретельність; засуджених, які пов'язані навчанням у школі; інших засуджених об'єднує позитивна діяльність, наприклад, участь в художній самодіяльності, спорті і т. ін. Спрямованість цих різноманітних за своїми цілями груп в цілому відповідає соціальній структурі колективу, їх мета збігається з загальними цілями, їх діяльність служить на благо колективу й має свою специфіку. Залежно від ступеня активності всі такі групи можуть характеризуватися більш-менш активним позитивним відношенням до праці, режиму, вимог адміністрації.

До груп з негативною спрямованістю можуть входити: засуджені, які дотримуються "злочинських законів і традицій"; засуджені, з нав'язаним прагненням до якого-небудь типового порушення режиму (наприклад, вживання спиртних й інших збудливих напоїв); засуджені, які знали один одного до суду як співучасників злочинів; засуджені, об'єднані релігійними або іншими побутовими поглядами. Всі ці групи можуть характеризуватися відкритим або прихованим негативним відношенням до завдань установ виконання покарань.

Групи з невизначеною спрямованістю в основі свого існування мають різноманітні психологічні причини, бувають різними за своєю структурою й ступенем невизначеності. Залежно від умов спрямованість цих груп може стати як позитивною, так і негативною.

Виникнувши, кожна мала група проходить свій шлях розвитку; викристалізовується її певна структура, яка виражається у встановленні ієрархії відносин. Будь-який член групи виконує функції відповідно до відведеної йому ролі. У групі завжди виділяються лідер (ватажок), або "перший номер", "другі", "треті" і т. д. номери.

У процесі організації й становлення негативно спрямованої малої групи нерідко виникає нездорове суперництво, а часом і боротьба між лідерами. Перемагає той, хто в змозі підкорити собі інших засуджених. Захопивши лідерство, ватажок всю чорну роботу доручає іншим засудженим, залишаючи за собою функцію організатора, натхненника групи, "верховного судді". Тому ні про яку щирі дружбу між членами негативно спрямованої малої групи не може бути й мови.

Виявлення групових лідерів пов'язане з розшифровкою ролі, яку відіграє та або інша особистість у колективі. Існує небезпека припуститися помилки в цьому, по-перше тому, що особистість може відіграти різні ролі в офіційних та неофіційних відносинах й, по-друге, тому, що лідери негативних груп і злочинних угруповань ретельно маскують своє справжнє відношення до адміністрації, установлених порядків і своєї ролі в групі. Тому іноді зусилля вихователів направляються не проти головних, а проти другорядних порушників режиму.

У середовищі засуджених виявляються кілька типів лідерів малих груп, а змістом виконуваної ролі виділяють лідерів програмістів, ініціаторів й організаторів, а за способом виконання ролі неофіційне лідерство може бути авторитарним, ліберальним, змішаним і рідко — демократичним. Знання типу лідерства важливе в справі підбору й формування активу, виявлення підбурювачів, а також у керуванні груповою поведінкою.

Мала група, об'єднавшись навколо одного лідера, існує тривалий час, постійно оновлюючись і поповнюючись новими членами. Розвиток малих груп

виражається в диференціації ролей її членів, у зміні внутрішньої структури групи. На відміну від позитивних груп, демократичних за змістом у негативних малих групах зазвичай процес диференціації ролей супроводжується жорстокою внутрішньою боротьбою між членами групи.

Особливо це стосується ролі лідера. Наприклад, у випадку втрати неофіційного лідерства ватажок може прагнути одержати офіційну владу. І з цією метою іноді особливо злісні засуджені намагаються проникнути в самодіяльні організації й використати їх у своїх корисливих цілях. Незважаючи на внутрішньо-групову боротьбу й відсутність внутрішньої єдності, група стосовно "чужих" відрізняється спаяністю, єдністю дій і моральних оцінок.

По-різному протікає процес входження в групу. Якщо посилення контактів усередині негативної групи пов'язане з ослабленням соціально корисних зв'язків у колективі й за його межами, то включення в позитивно спрямовану групу підсилює зв'язок особистості з колективом, самодіяльними організаціями, з життям суспільства. Пристосування засудженого до малої групи пов'язане з прийняттям внутрішньо-групових норм поведінки "внутрішньо-групового кодексу".

У створенні злочинних угруповань знаходить прояв яскраво виражений індивідуалізм особливо небезпечних рецидивістів. Створюючи угруповання, покриваючи злочини й порушення інших засуджених, особливо небезпечний рецидивіст думає насамперед про свої шкурницькі інтереси: жити за рахунок інших засуджених, підсилювати свою особисту владу, більш активно протистояти виховній роботі. При безпосередній загрозі своїм інтересам він намагається поставити під удар "друзів".

Особливо небезпечні рецидивісти проповідують "чесність" у відношенні один до одного, взаємну "турботу", "товариство" і т. ін. Однак самі рецидивісти, які порвали зі своїм минулим, викривають ці "ідеї".

Таким чином, позитивно спрямовані групи підсилюють вплив вихователів на засуджених, а негативно спрямовані групи знижують ефективність виправного впливу.

Перед вихователем стоїть завдання не тільки знати, як виникають і формуються малі групи, але й керувати позитивними, допомагати їх росту, не допускати виникнення негативно спрямованих малих груп і злочинних угруповань. Якщо ж негативні групи все-таки виникли, то треба зуміти змінити їхню спрямованість.

У процесі спілкування в колективі засуджених виникає й формується колективна (групова) думка — потужний фактор впливу на особистість, регулятор її поведінки. У колективній (груповій) думці сконцентровані погляди, переконання, інтереси й воля більшості людей. Тому в ній поєднуються і переконання, і психологічний примус.

Кожному колективу властивий рівень розвитку думки який є одним із критеріїв оцінки зрілості колективу. Більш високий рівень розвитку колективної думки спостерігається в тих колоніях і загонах, де вміло й наполегливо пропагуються принципи морального кодексу, ефективно формується свідомість засуджених, де взаємини відповідають нормам установ виконання покарань. У підрозділах, де ослаблена виховна робота і порушуються норми взаємин людей, виникають конфліктні відносини, у наявності гострі протиріччя.

Ступінь впливу колективу на переконання, установки, вчинки й поведінку засуджених залежить від рівня розвитку, змісту й ідейної спрямованості колективної думки. Чим ідейніше колективна думка, тим вищий рівень розвитку колективу, тим ефективніший його вплив на засуджених. Це не означає, що в колективі, який стоїть на досить високому рівні розвитку, не можуть виникати протиріччя в думках окремих людей і позитивно спрямованих малих груп. Але ці протиріччя носять тимчасовий, приватний характер, зачіпають окремі питання й

переборюються всім колективом свідомо, шляхом критики й самокритики з позицій інтересів суспільства.

Єдина думка в колективі засуджених — явище вкрай рідке. Як правило, у ньому є кілька думок: зріле, передове й незріле, відстале. Протиріччя між ними істотно утруднюють процес виправлення й перевиховання засуджених. От чому керівник колективу, прагнучи підсилити виховний вплив на засуджених, повинен піклуватися про монолітність колективної думки. Для цього начальникам загонів (колоній) важливо прагнути вивчити й розуміти основну тенденцію в думці, виявити носіїв антигромадських поглядів й "зłodійських традицій", розібратися в причинах того, чому думка колективу часом буває безпринципною, чому один той самий факт, той самий вчинок може викликати осуд в- одних і схвалення, підтримку — в інших.

Розвиток позитивної колективної думки та подолання негативних тенденцій можуть здійснюватися різними шляхами, а саме: вирішенням протиріч між думкам різних груп і насамперед наданням позитивній думці малих груп значення офіційної думки всього колективу; рішучим подоланням негативної думки; переведенням в інші колективи, психологічною або фізичною ізоляцією носіїв негативних думок.

Існує ряд правил і прийомів формування колективної думки. Насамперед вихователь повинен не нав'язувати своєї думки, а, головним чином, переконувати, роз'яснювати, давати поради. Варто поступово підводити засуджених до думки, що вони самі вирішили вчинити так чи інакше. А це викликає в них почуття задоволення й підвищеної відповідальності за свої дії.

Досвідчені вихователі не пускають на самоплив підготовку зборів колективу, засідань рад, різних диспутів і т. ін. Вони обговорюють на засіданні активу ті або інші факти, щодо яких повинна бути створена колективна думка, з'ясовують відношення членів активу до даного явища, продумують заходи щодо

психологічної ізоляції носіїв негативної думки, готують для виступу на зборах колективу найбільш авторитетних засуджених, які зуміли б дати правильну оцінку.

Іноді буває корисно поговорити з одним, іншим засудженим задовго до зборів, де повинна бути визначена колективна думка, наче мимохідь повідомити їм свою думку, дати їм привід для міркувань з метою розповсюдження думки вихователя. Буває корисним дати можливість колективу "побурлити", "переварити" різні точки зору.

Особливою турботою вихователя повинно стати прагнення перебороти негативні думки, властиві як негативно спрямованим малим групам, так й окремим засудженим. Поряд з роз'ясненням необхідності дотримуватися правильної думки необхідно на фактах з життя колонії розкрити антигромадський характер помилкових критеріїв й оцінок поведінки, розвінчати "авторитет" злісних порушників режиму.

До вибору форм суспільної думки не можна підходити з однією міркою, за шаблоном. Іноді на порушника режиму подіють збори колективу загону. Часом більш діючим засобом буде думка невеликого кола осіб (ради колективу, зборів бригади, ланки) або однієї особи (начальника загону, начальника колонії, його заступника, представника організації, родича). Буває, що сильніше впливає на засудженого підготовлена вихователем думка одного або двох чоловік, особливо із числа авторитетних для нього людей.

Колективний груповий настрій. Під настроями колективу або групи розуміються спільні переживання (співпереживання) людьми певних явищ, подій, фактів. Значення колективних настроїв полягає в тому, що вони володіють великою спонукальною силою до діяльності. При цьому загальне піднесення, ентузіазм, захопленість є потужним джерелом творчої-активності й працездатності людей. Негативні ж настрої(стан занепаду, невдоволення, невір'я в досягнення цілей) —

знижують результативність діяльності як окремих людей, так і колективів у цілому.

Позитивний колективний і груповий настрій є виховним чинником, оскільки впливає не тільки на ефективність праці, а й на поведінку засуджених, на згуртованість колективу, дисциплінованість колонії та загону.

Групові настрої мають певні особливості. На відміну від настрою індивіда, обумовленого всією сукупністю біологічних, фізіологічних, психологічних і соціальних факторів, груповий, колективний настрій за своєю природою більшою мірою детермінований соціальними факторами: умовами матеріального й духовного життя людей, їхніми відносинами й взаєминами на виробництві й у побуті, умовами праці й відпочинку, станом виховної роботи, досвідом і тактом керівників тощо.

Що стосується груп та колективів засуджених, то на їхній настрій істотний вплив мають діючі в установі виконання покарань режим й засоби його забезпечення (охорона, нагляд), особливості та труднощі побуту, переживання, пов'язані з фізичною ізоляцією від суспільства, припинення звичних зв'язків, відірваність від дому, рідних та друзів. Безсумнівно, впливають на настрої колективів та груп засуджених взаємини їх з адміністрацією, усталені звичаї, традиції і т. ін. Взаємодією всіх цих факторів визначаються переважні настрої груп та колективів засуджених даної установи. Груповий настрій засуджених виникає набагато легше, ніж традиція або звичка, і проявляється завжди й усюди: на виробництві й у побуті, на зборах і заняттях, у клубі, на спортмайданчику, у їдальні тощо.

Колективний і груповий настрій не являють собою просту механічну суму індивідуальних настроїв тому, що йому притаманна здатність прогресивно підсилювати почуття людей і на цій основі багаторазово збільшувати енергійну складову групу індивідів. Тут діє закономірність групової психології, яка полягає в тому, що кооперація багатьох осіб, злиття окремих сил в одну сукупну силу

створюють нову, зведену в ступінь силу, що істотно відрізняється від суми її складових.

Колективний та груповий настрої можуть швидко поширюватися під впливом психологічного зараження. Заразливість колективного й групового настрою визначається насамперед силою впливу на індивіда тієї морально-психологічної атмосфери, яка існує в групі й колективі. Механізм психологічного зараження сам по собі нейтральний. Він однаково діє як у позитивному, так і негативному напрямку.

Вихователям важливо навчитися управляти ним, тому що внаслідок нерозбірливості психологічного зараження з однаковою швидкістю можуть поширюватися й добрий почин, позитивний приклад (явка з повинною, трудовий ентузіазм і т. ін.), і негативні явища ("злочинські" пісні, масовий невихід на роботу, азартні ігри тощо).

Під впливом домінуючого позитивного настрою негативна частина засуджених починає поводитися краще; навпаки, під впливом домінуючого в групі негативного настрою позитивна частина засуджених може скоїти порушення, порушувати вимоги режиму. Дана особливість групових настроїв властива будь-якому колективу, і в крайньому ступені колективу засуджених внаслідок підвищеної емоційної збудливості його членів, обумовленої позбавленням волі.

У зв'язку з обмеженням зовнішніх контактів і зростанням ролі внутрішньо-колонійних зв'язків у місцях позбавлення волі настрої однієї людини швидше, ніж де-небудь, стає настроєм багатьох. Ніде, мабуть, індивід так сильно не впливає на групу (колектив) і група (колектив) на окрему особистість, як в установах виконання покарань. Ось чому особливо гостро стоїть в колективах засуджених проблема створення повної психологічної захищеності особистості, непримиренної боротьби з тими, хто намагається куражитися, знущатися над іншими.

Знаючи ці особливості, необхідно пильно стежити за настроєм колективу, боротися із усякими антигромадськими спонуканнями, помилковими настроями й захопленнями. При цьому важливо вміти в одних випадках зберегти стихійно виниклий порив, ентузіазм, в інших — викликати піднесення настрою, розбудити ініціативу й енергію колективу засуджених, у третіх — не допустити виникнення негативних настроїв. Особливе значення має психологічна тактика боротьби з негативними явищами в колективі засуджених. Найефективнішим способом цієї боротьби служить: витіснення негативних настроїв створенням настроїв, що відповідають нормам права й моралі; усунення причин для конфліктів; розвиток позитивних традицій. У колективі засуджених необхідно створювати рівний тон, виживати брутальність, колективну нудьгу, групове невдоволення.

Необхідно вчасно виявляти джерела визрівання образ, невдоволення з боку засуджених й усувати їх ще до відкритого прояву. З огляду на те, що значній частини засуджених властиво. Применшувати ступінь своєї провини й вважати себе несправедливо засудженими, важливо постійно цікавитися, чи немає в колективі окремих осіб або груп, які намагаються посіяти невдоволення, виступити в ролі носіїв "колективної думки", і вчасно психологічно або фізично ізолювати їх від колективу.

Створення рівного тону, оптимального колективного настрою, який сприяє трудовому успіху, виправленню й перевихованню, багато в чому залежить від настрою самого вихователя. Йому важливо завжди бути впевненим, бадьорим, уміти не піддаватися негативним настроям, які виникають у колективі засуджених. Для підтримки оптимального настрою важливо вміти вирішувати конфлікти у колективі.

Особливу роль у формуванні духовної атмосфери відіграють традиції як механізм наступності, стійкості тих або інших відносин. Для становлення традицій колективу необхідна активна підтримка

всіх його членів. Непорушність традицій забезпечується силою суспільної думки. З одного боку, традиції — продукт соціальної взаємодії людей, з іншого — фактор, який регулює їхню поведінку та внутріколективні відносини. Традиції — це неписані закони, у яких проявляється воля тієї або іншої соціальної спільності.

Традиції є для колективу тим соціальним елементом, який скріплює його в єдине ціле, а разом з тим надає йому своєрідність і неповторність. Роль традиції вельми важлива та значуща для виховання особистості в колективі, тому що людина засвоює звички та повсякденні надбання про суспільне буття, характерні для її соціального оточення, так само природно й непомітно для самої себе, як дитина засвоює рідну мову.

У колективах засуджених насадження соціально значущих традицій пов'язане з подоланням традицій кримінального середовища. Від ступеня розвитку та стійкості традицій залежить згуртованість колективу, його моральний рівень, а отже, і сила виховного впливу.

Особливе значення у формуванні колективу засуджених має рівень конфліктності. Під конфліктом у групі, колективі розуміється загострення взаємин, особливо напружений стан колективу, зіткнення і боротьба протилежних думок, інтересів, смаків, настроїв, а також несумісність людей у колективі.

Конфлікти по-різному впливають на особистість. Одні можуть мати на неї позитивний вплив. Наприклад, колективне обурення й збурювання, викликані вчинком недисциплінованого засудженого, як правило, змушують порушника задуматися, під погрозою бойкоту й втрати поваги відмовитися від подальшої недисциплінованої поведінки. Конфлікти, викликані помилковими діями колективу та адміністрації, можуть мати негативний вплив на засуджених.

Причини конфліктів бувають різні: порушення окремими засудженими або групами суспільних (колективних) інтересів; дії та вчинки засуджених й окремих груп, які суперечать нормам права та моралі колективу; порушення сформованих особливо шанованих звичаїв і традицій; обмеження інтересів малих груп (як позитивних, так і негативних); обмеження прав окремих засуджених, зухвалий з їхньої сторони активний протест; невідповідність взаємин у колективі засуджених нормам права й моралі (безтактність, брутальність і т. ін.); стихійний зліт негативних групових настроїв, що активізує діяльність негативно налаштованих елементів; прояв у відкритій формі антипатій та упередженості при оцінці дій і вчинків як груп, так і окремих засуджених; стан глибокого незадоволення особистості, а також підвищена дратівливість і грубість окремих засуджених; патопсихологічні відхилення в розвитку особистості тощо.

Найчастіше конфлікти виникають внаслідок грубого порушення засудженими норм моралі та відносин.

Також існує залежність між конфліктами та груповими настроями. Якщо стихійні групові настрої зможуть викликати конфлікти в колективі, то виниклий конфлікт залежно від його ходу й розвитку надалі визначає зміну настроїв у групі та колективі.

Конфлікти в колективі засуджених виникають нерідко й на базі розбіжностей в думках, переконаннях окремих осіб або груп. Однак такого роду конфлікти відіграють роль не тільки свідомого, але й підсвідомого прояву психіки. Тому одні причини конфліктів чітко усвідомлюються людьми, інші — ні.

Конфлікти можуть виникати між: групами (угрупованнями) засуджених; особистістю та колективом; особистістю та малою групою; окремими засудженими; адміністрацією та колективом засуджених; адміністрацією та малою групою або угрупованням; адміністрацією та окремими засудженими. При цьому одні конфлікти виникають на принциповій основі (наприклад між

передовою та відсталою частиною засуджених), а інші — на безпринципній основі (наприклад, між засудженими через неофіційні привілеї, престиж, між негативними малими групами).

Форми прояву конфліктів надзвичайно різноманітні: від прихованих станів незадоволеності, які можуть бути дуже тривалими, до відкритих зіткнень інтересів, думок, смаків, тобто до "вибуху" (групових, колективних афективних дій, обурення і т. ін.).

Кожен конфлікт у своєму розвитку може проходити чотири стадії: 1) початкова стадія, яка характеризується виникненням негативних почуттів, зіткненням інтересів, суперечливих думок, смаків; 2) друга стадія — характеризується формуванням конфліктних відносин; 3) апогей — відкрите зіткнення конфліктуючих сторін; 4) заключна стадія – вирішення виниклих протиріч. Це дуже важливо знати для профілактики, попередження та вирішення конфліктів. Вирішення конфліктів, і особливо їх психопрофілактика, мають виняткове значення для виправлення й перевиховання засуджених.

Знання причин конкретного конфлікту дозволяє вибрати необхідні способи та прийоми його вирішення. У будь-якому колективі засуджених виникає цілий ряд конфліктів, різноманітних за змістом, широтою охоплення людей, ступенем виразності та глибиною. Досвідчені вихователі в першу чергу прагнуть вирішити конфлікти, які можуть глибоко відбитися на колективі та окремій особистості.

Для цілеспрямованого впливу на особистість вихователіві самому корисно іноді створювати конфліктну ситуацію, вміти загострити внутрішні та зовнішні протиріччя між особистістю й колективом, довести їх "до останньої межі, до такою стану, коли вже немає можливості ні для якої свободи, ні для якого позову між особистістю та суспільством". Цей крайній метод загострення конфлікту, організованого вихователем, можна назвати "вибухом". Він може виражатися в найрізноманітніших формах: у формах рішення колективу, у формах

колективною гніву, осуду, бойкоту гоню. На-Важливо, щоб усі ці форми були виразні, щоб вони створювали враження крайнього опору.

Вихователь має моральне право на організацію "вибуху" лише и тому вішалку, якщо в нього є повна впевненість у позитивному результаті конфлікту. Дія успішною виправлення га перевиховання засуджених необхідно, щоб всі конфлікти, які виникають у колективі засуджених, не заглушатися, не стиралися владою вихователя, а неодмінно вирішувалися з позицій інтересів колективу. Затушований конфлікт це конфлікт, який став більше глибоким, "нарив", якій неодмінно, рано або пізно, розкриється й прорветься. Такі затушовані конфлікти, при видимому благополуччі в колективі, особливо негативно можуть впливати на особистість.

Кожен елемент психології колективу засуджених має певні якості, особливості, від яких залежить ефективність виховних впливів колективу на особистість. Тому вивченню психології колективу засуджених, формуванню позитивних взаємин, зміцненню й росту позитивно спрямованих малих груп, формуванню високоідейної, монолітної, стійкої й гнучкої суспільної думки, турботі про підтримку оптимального настрою, вмілому вирішенню конфліктів досвідчені вихователі установ виконання покарань приділяють постійну увагу.